

TÉZISFÜZET
AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉSHEZ

TÁTRAI SZILÁRD

A nézőpont a nyelvi megismerésben
A kontextusfüggő kiindulópontok
kognitív nyelvészeti megközelítése

Budapest

2023

tatrai.szilard_54_23

I. A KUTATÁSI FELADAT RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

I.1. A kutatás célja

A funkcionális kognitív nyelvészet elméleti háttérfeltevéseit érvényesítő kutatásom a nézőpont (perspektíva) működésének átfogó pragmatikai értelmezését kívánja adni. A kontextusfüggő kiindulópontok olyan modelljét célozza meg kidolgozni és működtetni, amely szerint a közös figyelem interszjektív kontextusában a diskurzus résztvevőinek (i) tér- és időbeli pozíciója, (ii) szociokulturális szituáltsága és (iii) tudati beállítódása játszik lényegi szerepet a referenciális jelenetek konstruálásában.

A határozott pragmatikai szempontokat érvényesítő kutatás ugyanakkor multidiszciplináris kidolgozást is kap. Vizsgálataim ugyanis a pragmatikaival együtt mondat-tani és szemantikai, illetve a pragmatikai mellett szövegnyelvészeti és stilisztikai szempontokat is érvényesítenek. Továbbá a kutatás interdiszciplináris jellegét mutatja, hogy narratív és lírai diskurzusok nyelvészeti vizsgálatára is vállalkozik, így diszkurzív viszonyba kerülhet az irodalomtudományi narratológia és poétika vonatkozó kutatásaival.

Kutatásom a magyar nyelv használatalapú leírásának kontextusába illeszkedik. A kontextusfüggő kiindulópontok működésével kapcsolatos vizsgálataim a magyar nyelvre fókuszálnak, kvalitatív elemzéseim elsődlegesen a magyar nyelvre jellemző konstruálási megoldásokra kívánják ráirányítani a figyelmet.

I.2. A kutatás központi kérdései

A kontextusfüggő kiindulópontok működésére fókuszáló kutatásom irányait az alábbi kérdések jelölik ki.

- 1) A társas megismerésnek közeget adó diskurzusokban a megnyilatkozó hogyan juttatja érvényre a maga kontextusfüggő nézőpontját (perspektíváját)? A megnyilatkozó hogyan irányítja a másik figyelmét, és ennek keretében hogyan aknázza ki a – tapasztalatokat fogalmilag mindig valamilyen módon megkonstruáló – nyelvi szimbólumok perspektivikusságában rejlő lehetőségeket?
- 2) A konstruálás pragmatikai vonatkozásainak vizsgálata hogyan teheti megalapozottabbá a nézőpont szisztematikus funkcionális kognitív értelmezését? Hogyan jellemezhető a konstruálás a társas megismerés adaptabilitásának, a figyelemirányítás interszjektivitásának, valamint a kontextualizáció perspektivikusságának összefüggésrendszerében?
- 3) Milyen jellemzői vannak a kontextualizációnak, amelyet a kutatás a relevánsnak tűnő háttérismeretek résztvevői perspektívákhoz kötött mozgósításaként értelmez? A kontextualizációban betöltött szerepét tekintve miben különbözik a tudati beállítódás mint kontextusfüggő kiindulópont a tér- és időbeli pozíciótól, valamint a szociokulturális szituáltságtól? Mi jellemzi a mondatok kontextualizálásában szerepet kapó nyelvi konstrukciókat, milyen alapvető típusai vannak ezeknek a konstrukcióknak?

- 4) Mi jellemzi a kontextusfüggő kiindulópontok diszkurzív működését? A narratív diskurzusokban hogyan és honnan konstruálódnak meg a történetek szereplőinek tér- és időbeli, valamint szociokulturális viszonyai, továbbá honnan és hogyan válnak hozzáférhetővé a mentális állapotaik? Milyen relevanciája van a nézőpont szerveződésének a narratív diskurzusok műfajisága tekintetében? Mi jellemzi a lírai beszédhelyzetet megteremtő kontextusfüggő figyelemirányítást?
- 5) Hogyan írható le a stílus a konstruálás integráns részeként? Hogyan értelmezhető a stílustulajdonítás a közös figyelem kontextusában, a résztvevők szociokulturális szituáltságából kiindulva? A megnyilatkozó szociokulturális szituáltsága mint kontextusfüggő kiindulópont hogyan, milyen tényezőket, azok mely aspektusait, tartományait aktiválva jut érvényre a stílustulajdonítás folyamatában? Hogyan magyarázható a stílus homogenitása és heterogenitása?

Ahogy a kérdések nyálábokba rendeződése mutatja, a kutatásban a nézőpont problémáját a kontextusfüggő kiindulópontok működése felől, a konstruálással és a kontextualizációval, valamint a diskurzusok és a stílus feldolgozásával (létrehozásával és megértésével) összefüggésben tematizálom.

II. AZ ELVÉGZETT VIZSGÁLATOK RÖVID LEÍRÁSA

II.1. A kutatás egységeinek szerveződése

A kontextusfüggő kiindulópontok működését középpontba állító kutatást az értekezés négy nagyobb tematikus egység köré szervezi. A bevezetést (1.) követő első nagyobb egység (2.) a kognitív nyelvészet nyelvelméleti háttérfeltevéseit érvényesítve a nézőpont pragmatikai értelmezését a kognitív nyelvészet egyik kulcsfogalmával, a konstruálással összefüggésben kívánja megalapozni. A konstruálást a megértett világbeli dolgok, események valamilyen perspektívából történő konceptuális feldolgozásaként értelmezi, amelyet a diskurzusok megnyilatkozó szimbolikus nyelvi kifejezések jelentésszerkezetei révén tesznek a másik számára hozzáférhetővé (lásd Langacker 2008; Tolcsvai Nagy 2013). Ugyanakkor a kutatás nem a konstruálás szemantikai műveleteire fókuszál, amelyeknek klasszikus modelljeit Langacker (1987) és Talmy (1988) dolgozták ki. Kutatásom Verhagen (2007) elméleti belátásaira támaszkodva hangsúlyozottan pragmatikai kiindulópontot érvényesít akkor, amikor a konstruálást a társas megismerés adaptabilitásának (lásd Verschueren–Brisard 2009; Sinha 2014), a figyelemirányítás interszubjektivitásának (lásd Tomasello 2002; Croft 2009), valamint a kontextualizáció perspektivikusságának összefüggésrendszerében értelmezi.

A következő egység (3.) a kontextus létrejöttének dinamikus folyamatát jelölő kontextualizáció perspektivikusságának részletező bemutatására vállalkozik. A kontextualizáció itt a relevánsnak tűnő háttérismeretek résztvevői perspektívákhoz – a résztvevők tér- és időbeli pozíciójához, szociokulturális szituáltságához és tudati beállítódásához – kötött mozgósításaként nyer értelmezést. Ennek keretében amellet érvelek, hogy a tudati beállítódást kiindulópontként érvényesítő kontextualizálás lényeges ponton

különbözik a tér- és időbeli pozíciót, illetve a szociokulturális szituáltságot érvényre juttató kontextualizálástól. Amíg az utóbb említett kiindulópontok működése a kontextualizáció deiktikus természetére, addig a tudati beállítódás működése a kontextualizáció metapragmatikai reflexivitására hívja fel a figyelmet. Ebből kiindulva – a kontextualizáció mondattani érdekeltségű értelmezésével (vö. Imrényi 2017; Kugler 2019) diszkurzív viszonyt fenntartva, a magyar mondatra jellemző megoldásokra fókuszálva – tesztek javaslatot a kontextualizálásban szerephez jutó konstrukciók két alaptípusának, a deiktikus és a reflexív kontextualizálóknak a megkülönböztetésére. A deiktikus kontextualizálókat olyan implicit metanyelvi jelzéseként értelmezem, amelyek a mondatnak a közös figyelmi jelenet interszubjektív kontextusához történő episztemikus lehorgonyzásában játszanak lényegi szerepet (lásd Langacker 2015; Brisard 2021). A reflexív kontextualizálókat viszont olyan explicit metapragmatikai jelzéseként mutatom be, amelyek a megnyilatkozónak a mondatban lehorgonyzódó folyamathoz való viszonyulását teszik hozzáférhetővé különböző módokon (lásd Verschueren 2000).

A kutatás ezt követő nagy – több kutatási irányt felölelő – egysége (4.) a kontextusfüggő kiindulópontok működését narratív és lírai diskurzusokkal összefüggésben teszi különböző, kvalitatív vizsgálatokat bemutató esettanulmányok tárgyává. Ezek a vizsgálatok egyfelől a kontextusfüggő kiindulópontok pragmatikai modelljének szövegyelvészeti, azon belül is elsősorban szövegtipológiai alkalmazhatóságára kívánnak rámutatni. Másfelől a vizsgálatok többsége – mivel nyelvi anyagukként kanonizált szépirodalmi narratívák, illetve a kanonizált lírai alkotásokkal szoros összefüggést mutató dalszövegek jelennek meg – a nézőpont irodalomtudományi érdekeltségű kutatásaival is diskurzusba kerülhet. A narratív és lírai diskurzusokra jellemző kontextusfüggő figyelemirányítás jellegzetességeit vizsgáló rész három nagyobb fejezetre oszlik. A történetek referenciális értelmezéséről szóló fejezet a köré az alapvető kérdés köré szerveződik, hogy hogyan és honnan konstruálódnak meg a történetek szereplőinek tér- és időbeli, valamint szociokulturális viszonyai, továbbá honnan és hogyan válnak hozzáférhetővé a mentális állapotaik (vö. Verhagen 2019). Itt a két kapcsolódó esettanulmány William Faulkner *That will be fine (És az jó is lesz)* című novellájára, illetve Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényére, azok fikcionális jellegére fókuszálva keres adekvát válaszokat a fenti kérdésre. A második fejezet a jelzett kérdést abból a szempontból specifikálja, hogy annak milyen relevanciája van a narratív diskurzusok műfajisága szempontjából. Itt a két esettanulmány egyike egy szépirodalmi szöveg (Esterházy Péter: *Esti*), a másik pedig egy internetes topik (*Beégésem története*) vizsgálatával reflektál a problémára. A harmadik fejezet pedig a fenti kérdéseket úgy fogalmazza újra, hogy a kontextusfüggő figyelemirányítás lényeginek tartható kérdéseit nem narratív, hanem lírai diskurzusokra, azon belül is könnyűzenei dalszövegekre vonatkoztatja.

Az utolsó nagyobb egység (5.) a stílustulajdonítás perspektivikus természetét teszi reflexió tárgyává. Itt amellet érvelek, hogy a megnyilatkozónak a figyelemirányítás interszubjektív kontextusában érvényre jutó szociokulturális szituáltsága lényegi szerepet játszik a stílustulajdonítás folyamatában a hétköznapi diskurzusokban éppúgy, mint a szépirodalmi szövegekben. Ennek érdekében az elméleti modellálás és az empirikus kutatás harmonizálására törekszem, így az elméleti belátások ismertetését egyfelől egy többszintű empirikus vizsgálat, másfelől egy összetett kvalitatív elemzés eredményeinek bemutatása követi. Az elméleti fejezetben a stílustulajdonítást egyfelől a különböző szociokulturális tényezőket a megformálásban érvényre juttató, azokat a konstruálás

integráns részévé tevő, deiktikus természetű folyamatként értelmezem. Másfelől a stílustulajdonítást a stilisztikai sémák (stílusminták) aktiválásaként is bemutatom. A stíloselemekként funkcionáló különböző nyelvi konstrukciók stilisztikai jelöltségének, illetve jelöletlenségének a feldolgozása ugyanis ezekhez a stilisztikai sémákhoz viszonyítva történik meg. A két egymásra épülő, kérdőíves adatgyűjtésre támaszkodó empirikus vizsgálat központi kérdéseként pedig az jelenik meg, hogy a megnyilatkozó szociokulturális szituáltsága hogyan, milyen tényezőket, azok mely aspektusait, tartományait aktiválva jut érvényre a stílustulajdonítás folyamatában. Ez a kutatás nem törekszik arra, hogy a stílustulajdonítás folyamatát a maga komplexitásában empirikus vizsgálat tárgyává tegye. A stílustulajdonítással kapcsolatos reflexiók vizsgálatával a magyar nyelvre vonatkozó széleskörű empirikus kutatásokat csupán kezdeményezni kívánja. A stílus homogenitásának és heterogenitásának a problematikáját középpontba helyező záró fejezet a stílusimitáció, a stíluskeveredés és az iróniaértés közötti összefüggések feltérképezéséhez kínál fogódzókat. Az elméleti belátások relevanciáját, valamint az azokból következő vizsgálati szempontok alkalmazhatóságát itt három szépirodalmi szöveg, Szerb Antal *A választott lovag*, a *Szerelem a palackban*, valamint a *Cynthia* című novellájának kvalitatív elemzésével szemléltetem.

II.2. A vizsgálatok adatai és módszerei

Használatalapú vizsgálataim (vö. Kemmer–Barlow 2000) a magyar nyelv leírásába illeszkednek (lásd erre Tolcsvai Nagy szerk. 2017). Céljuk a magyar nyelvre vonatkozó empirikus vizsgálatok elméleti megalapozása, illetve az elméleti belátások alapján további empirikus vizsgálatok kezdeményezése.

A dolgozat első két nagyobb, a konstruálás és a kontextualizáció perspektivikusságát bemutató egységében az elméleti belátásokat jellemzően valós, adatolt, különböző kommunikációs színterekről származó magyar nyelvű példák szemléltetik, a kis számú konstruált példa alkalmazását itt a könnyű összevethetőség magyarázza. Ahogy már szó esett róla, a dolgozat harmadik és negyedik, a diskurzusok, illetve a stílus perspektivikusságára fókuszáló egysége – az elmélet és empiria kölcsönviszonyára építve – a kontextusfüggő perspektívák működésének elméleti közelítéseit mindennapi és szépirodalmi diskurzusok kvalitatív vizsgálatával kívánja összekapcsolni. Az esettanulmányok között egyfelől szerepelnek teljes szépirodalmi narratívák (novellák és regények), illetve könnyűzenei dalszövegrészletek adott szempontok mentén történő kvantitatív elemzései. Másfelől ezeken az elemzéseken túl megtalálhatók kisebb nyelvi mintákon (egy internetes topik 200 hozzászólásán, illetve két albumnyi, összesen 40 dalszövegen) végzett, kézi annotálást alkalmazó, korpuszalapú vizsgálatok is. Ezek az utóbbi vizsgálatok is kvalitatív jellegűek, nem használnak statisztikai módszereket az elemzésben. Az elemzések ugyanakkor lehetőséget nyújtanak a vizsgálati módszertan részletes kidolgozására, és ezzel mind a vonatkozó kvantitatív elemzéseket, mind pedig az összehasonlító vizsgálatokat megalapozhatják. Hasonló mondható el a stílustulajdonítás elméleti modellálásával harmonizáló empirikus kutatásról. Ez a kutatás két egymást követő kérdőíves vizsgálatból épül fel, amelyek közül az első az adatközlőknek a saját stílustulajdonításukkal kapcsolatos reflexióira támaszkodó nyitott kérdőív, míg a második felmérés az első adataira és eredményeire épülő, ebből adódóan használatalapú, ám zárt kérdőív.

III. AZ ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK TÉTELES ÖSSZEFOGLALÁSA

III.1. A kontextusfüggő kiindulópontok modelljének kidolgozása

A nézőpont problémáját a közös figyelem interszubjektív kontextusában értelmező kutatás lényegi eredménye a kontextusfüggő kiindulópontok pragmatikai modelljének a kidolgozása. Kutatásom lényegi belátása, hogy a tapasztalatok interszubjektív megkonstruálása többféle olyan kiindulópont alkalmazásával jön létre, amelyek együttes jelenléte, érvényesülése rajzolja ki a megnyilatkozás nézőpontoszerkezetét.

- 1) A modell a megnyilatkozási perspektíva működését három kontextusfüggő kiindulópont, a tér- és időbeli pozíció, a szociokulturális szituáltság és a tudati beállítódás együttes érvényesüléseként értelmezi. A referenciális jelenet interszubjektív megkonstruálása során ugyanis (i) a kontextus fizikai világában, amelynek a viszonyrendszerében a résztvevők egymást fizikai entitásokként értelmezik, a megnyilatkozó tér- és időbeli pozíciója, (ii) a kontextus társas világában, amelynek a viszonyrendszerében a résztvevők egymást társas létezőkként értelmezik, a megnyilatkozó szociokulturális szituáltsága, (iii) a kontextus mentális világában pedig, amelynek a viszonyrendszerében a résztvevők egymást mentális ágensként értelmezik, a megnyilatkozó tudati beállítódása funkcionál kontextusfüggő kiindulópontként.
- 2) A modell Sanders és Spooren (1997) klasszikus kognitív nyelvészeti nézőpont-konceptióját értelmezi újra, határozott pragmatikai szempontokat érvényesítve. A tér- és időbeli pozíció, illetve a szociokulturális szituáltság fogalmi megkülönböztetésével azt teszi hangsúlyossá, hogy a deiktikus természetű figyelemirányítás olyan – önmagukban is összetett – kiindulópontokat juttat érvényre, amelyek a résztvevők fizikai és társas világából kínálnak fel kontextusfüggő referenciapontokat (vö. Heine 1997) a diskurzusok résztvevői által együttesen megfigyelt referenciális jelenetek tér- és időbeli, valamint szociokulturális viszonyainak a feldolgozásához, megértéséhez. Ezzel összefüggésben a kutatás arra is rámutat, hogy a szociokulturális szituáltságnak mint kontextusfüggő kiindulópontnak a működését vizsgálva a stílus is a konstruálás integráns részeként lesz kezelhető. A tudati beállítódásnak mint kontextusfüggő kiindulópontnak a vizsgálata pedig a megismerés szubjektumokhoz kötöttségét hozza szoros összefüggésbe a diskurzusok résztvevőinek metapragmatikai tudatosságával, vagyis a nyelvi tevékenységhez való reflexív viszonyulásukkal (vö. Verschueren 1999).

III.2. A konstruálás pragmatikai megközelítése

A kontextusfüggő kiindulópontok modelljének kidolgozásával hangsúlyossá teszem a kognitív nyelvten egyik kulcsfogalmának, a konstruálásnak a pragmatikai vonatkozásait (vö. Verhagen 2007). A konstruálást (i) a társas megismerés adaptabilitásának, (ii) az együttes figyelemirányítás interszubjektivitásának, valamint (iii) a kontextualizáció

perspektivikus jellegének összefüggésrendszerében közelítem meg. Ezzel összefüggésben az alábbi eredményeim emelendők ki.

- 1) Kutatásom rámutat arra, hogy az alternatív konceptualizáció és az adaptív nyelvi tevékenység kölcsönösen feltételezi egymást: a nyelvi konstrukciók sokféleségét, perspektivikus természetű variabilitását a kommunikációs igények kielégítése motiválja, ugyanakkor a kommunikációs igények kielégítése is motivált a nyelvi variabilitásban rejlő potenciál által.
- 2) Ezzel összefüggésben azt is kiemelem, hogy az adaptáció biokulturális folyamatába (vö. Sinha 2014) ágyazódó nyelvi tevékenységet – mint társas megismerést – egyszerre jellemzi a tudás megosztása és a cselekvések összehangolása. A nyelv variabilitását kiaknázó, egymással együttműködő emberek számára ugyanis a nyelv egyfelől olyan megosztott tudás, amely a világ dolgain és eseményein történő megosztást teszi lehetővé, másfelől olyan összehangolt cselekvés (vö. Croft 2009), amely a világbeli cselekvések összehangolásához biztosít hatékony lehetőséget.
- 3) Kutatásom fontos elméleti belátása, hogy a nyelvi szimbólumok alkalmazásának lényegi feltétele a közös figyelmi jelenetekben való részvétel általános társas kognitív képessége (vö. Tomasello 2002). Ebből kiindulva a diskurzusokat olyan közös figyelmi jelenetekként értelmezem, amelyek résztvevői a világról szerzett tapasztalataikon úgy osztoznak meg, hogy nyelvi szimbólumok alkalmazásával a figyelmüket a világ meghatározott folyamataira és az azokban szereplő dolgokra, vagyis különböző referenciális jelenetekre irányítják.
- 4) A figyelemirányítással összefüggésben a megnyilatkozás fogalmát – a kontextusfüggő kiindulópontok működéséhez kapcsolódó kulcsfogalomként – is újraértelmezem. A megnyilatkozást figyelemirányítási eseményként (aktusként) jellemzem: a megnyilatkozónak a maga kontextusfüggő perspektívájából konstruálódó olyan folyamatosnak tekinthető közléseként, amellyel szemben a beszédpartner válaszolói pozíciót tud kialakítani (lásd Bahtyin 1988). A megnyilatkozó ugyanis a befogadó mentális irányultságát (figyelmét, megértését) befolyásolja azzal, ahogyan a közös figyelmük számára a világ egy adott részének körülhatárolását kezdeményezi, az abban történő tájékozódás lehetőségét is megteremve.

III.3. A kontextualizáció fogalmának (újra)értelmezése

A kontextusfüggő kiindulópontok modelljének kidolgozását összekapcsolom a kontextus dinamikus formálódását jelölő kontextualizáció fogalmának kognitív nyelvészeti keretben történő újraértelmezésével. Ennek az alábbi eredményei emelendők ki.

- 1) A kutatásban a kontextualizáció olyan átfogó értelmezésére teszek javaslatot, amely szerint a kontextualizáció (i) az interszjektív figyelemirányítás integráns részeként, (ii) a relevánsnak tűnő háttérismeretek résztvevői perspektívákhoz kötött mozgósításával, (iii) a nyelvi konstrukciók alkalmazásának metapragmatikai tudatosságát kiaknázva, (iv) a referenciális jelenet egészének, illetve határolt részeinek (v) könnyebb feldolgozását és hatékonyabb megértését teszi lehetővé.

- 2) Kutatásom részletesen bemutatja, hogy a diskurzus résztvevőinek tér- és időbeli pozicionáltsága és szociokulturális szituáltsága a referenciális tájékozódás összetett, deiktikus természetű kiindulópontjaiként funkcionálnak. A magyar nyelvre fókuszálva a deixist olyan nyelvi műveletek átfogó megnevezéseként jellemzem, amelyek kontextusfüggő viszonyítási pontokat jelölnek ki az interszubjektív kontextus fizikai és társas világából a referenciális jelenet tér- és időbeli, valamint szociokulturális viszonyainak a megfigyeléséhez, megértéséhez. Mindez arra mutatott rá, hogy a megnyilatkozóknak mint fizikai entitásnak a pozíciója a térjelölésben és az időjelölésben összetett kiindulópontként funkcionál, a megnyilatkozóknak mint társas létezőnek a szociokulturális szituáltsága pedig azon túl, hogy a személyjelöléssel a beszédesemény résztvevői szerepeit hozza működésbe a referenciális jelenet szereplőinek azonosíthatósága érdekében, a társas (szociokulturális) attitűdjelölés műveleteivel a résztvevők szociokulturális viszonyulásait is érvényre juttatja.
- 3) A deixissel kapcsolatosan azt is kiemeltém, hogy a deixis nyitott, prototípuselvű kategóriájába sorolhatók a lehorgonyzó elemek (főnevek esetén a határozottság és a mennyiség jelölői, igék esetében az idő és a mód, valamint – a magyar esetében – a szám és a személy jelölői) is, amelyek ugyanúgy kontextusfüggő viszonyítási pontokat jelölnek ki a dolgokat kifejező főnevek és azok közötti temporális relációt kifejező igék referenciális értelmezéséhez, mint ahogy a prototipikus deiktikus kifejezések is kontextusfüggő viszonyítási pontokból kiindulva teszik hozzáférhetővé a referenciális jelenet térbeli, időbeli vagy éppen személyközi viszonyait. Ugyanakkor az is reflexió tárgyává tettem, hogy amíg a prototipikus deiktikus elemek használata tér- és időbeli kontiguitáson alapuló deiktikus kapcsolatot teremt a közös figyelmi jelenet és a referenciális jelenet között, addig a lehorgonyzó elemek alkalmazása önmagában nem jelzi, illetőleg nem profilálja ezt a relációt (vö. Langacker 2015, Brisard 2021).
- 4) A kontextusfüggő kiindulópontok pragmatikai modellje arra is ráirányította a figyelmet, hogy a közös figyelem interszubjektív kontextusában a résztvevők nemcsak fizikai entitásokként, illetőleg társas létezőkként értelmezik egymást, hanem olyan mentális ágensekként is, akik képesek mentális állapotokat (ismereteket, szándékokat, vágyakat és érzelmeket) tulajdonítani egymásnak (vö. Verschueren–Brisard 2009). Ez a kontextusfüggő kiindulópont, a tudati beállítódás a kontextualizáció szubjektumhoz kötöttségét és ezzel összefüggő metapragmatikai tudatosságát juttatja érvényre, amelynek lényegi jellemzője a nyelvi szimbólumok alkalmazásához (és az azzal kapcsolatos kognitív folyamatokhoz, valamint szociokulturális elvárásokhoz) való reflexív viszonyulás.
- 5) Kutatásom lényegi belátása, hogy a relevánsnak tűnő kontextuális ismeretek résztvevői perspektívákhoz kötött mozgósításában fontos szerepet kapnak a kontextualizáló szerepet betöltő nyelvi konstrukciók, amelyeknek két alapvető típusaként nevezhetők meg a deiktikus és a reflexív kontextualizálók. A deiktikus kontextualizálók közé azok az implicit metanyelvi konstrukciók sorolhatók, amelyek deiktikus lehorgonyzó műveletek keretében jelölnek ki kontextusfüggő referenciapontokat a referenciális jelenet együttes megfigyeléséhez, megértéséhez a résztvevők fizikai és társas világából, a megnyilatkozó tér- és időbeli pozícióját, illetve szociokulturális szituáltságát érvényre juttatva. A reflexív kontextualizáló

konstrukciók közé azok az explicit metanyelvi konstrukciók sorolhatók, amelyek a megnyilatkozóknak a nyelvi szimbólumok diskurzusbeli alkalmazásához való reflexív, metapragmatikai viszonyulását teszik jelöltté, kontextusfüggő kiindulópontként a tudati beállítódást juttatva érvényre.

- 6) A kutatás diszkurzív viszonyt alakított ki a magyar mondat Imrényi András (2017) által kidolgozott többdimenziós modelljével, amelyben az elemi mondat (egyszerű mondat, tagmondat) egyrésztől lehorgonyozott folyamatként (D1), másrésztől közlési aktusként (D2), harmadrészt diskurzusba ágyazott üzenetként (D3) is értelmezést nyer. A pragmatikai vizsgálat során arra jutottam, hogy a kontextualizáció mind a három dimenzióban releváns és lényeges szempontként jelenik meg, más-más módokon megnyilvánulva. Amíg a mondat D1 dimenziójában a kontextualizáció a lehorgonyzás interszubsztívitásával, addig a D2 dimenzióban az interaktivitásával, a D3 dimenzióban pedig a diszkurzívítással tart fenn szoros kapcsolatot, kiemelve azok lényegi szerepét a jelentésképzésben (vö. Langacker 2015).
- 7) A kontextualizálást a magyar mondatok D1 és D3 dimenziójának viszonyában tematizáló vizsgálatom arra világított rá, hogy a deiktikus kontextualizálók a referenciális jelenetnek a közös figyelmi jelenet interszubsztív kontextusához történő episztemikus lehorgonyzásában játszanak lényegi szerepet, ehhez a lehorgonyzáshoz kínálva kontextusfüggő referenciapontokat. A személyhez, dologhoz kötés, illetve az időbeli és térbeli elhelyezés konstrukciói viszont az elemi jelenet formálódó információk diskurzusba ágyazásának fogalmi ösvényét jelölik ki. Ugyanakkor a reflexív kontextualizálók, amelyek az elemi jelenet lehorgonyzásához való metapragmatikai viszonyulást juttatják kifejezésre, a D3 dimenzióban – hasonlóan azokhoz a kontextualizálókhoz, amelyek az előtérbe helyezett információk személyhez és dologhoz kötését, illetve térbeli és időbeli elhelyezését végzik el – már integrált részei az információk diszkurzív lehorgonyzásának. Az olyan reflexív kontextualizálók ugyanis, mint az episztemikus modalitás, az evidencialitás és az értékelő attitűd mondatbeli jelölői, a diskurzus részei közötti kapcsolat jelölői, vagy akár az értelmezők, ugyancsak az adott információk diskurzusba ágyazásához jelölnek ki kezdőpontokat.

III.4. A narratív és a lírai diskurzusok perspektivikusságának átfogó leírása

A kutatásnak az is fontos összetevője, hogy a kontextusfüggő kiindulópontok pragmatikai modelljének alkalmazhatóságára narratív és lírai diskurzusok kvalitatív vizsgálatával is rámutatott. A kapcsolódó esettanulmányaim az alábbi új eredményeket hozták.

- 1) A történetek referenciális értelmezésére fókuszáló vizsgálataim eredményei megerősítik, hogy a narratív diskurzusokban történetekké összeálló referenciális jelenetek megértésére alapvető befolyással van az, hogy a diskurzus résztvevői közül ki és hogyan irányítja az elbeszélte események feldolgozását. Olyan értelmezői modellre teszek javaslatot, amely a narratív diskurzusokban történetként megjelenő referenciális jelenet megértését a (i) történet fizikai világának (tér- és időviszonyainak), (ii) társas világának (szociokulturális viszonyainak) és (iii)

- mentális világának (a szereplők mentális állapotainak) a kontextusfüggő kiindulópontokból történő megjelenítésével, illetve feldolgozásával kapcsolja össze.
- 2) William Faulkner *That will be fine* (*És az jó is lesz*) című novellájának nyelvészeti érdekeltsgű elemzésének általánosítható tapasztalata, hogy a novellába ágyazott fiktív beszédesemény (a közös figyelmi jelenet) és az annak keretében elbeszélte események (a referenciális jelenet) közötti deiktikus kapcsolat, amely a tér- és időbeli kontiguitáson alapul, lényegileg befolyásolja a kontextusfüggő kiindulópontok szerveződését és működését, és ezzel összefüggésben a történet fizikai, társas és mentális világának a megértését. Elemzésem arra is rávilágít, hogy a fiktív történetmondó kontextusfüggő kiindulópontja mellett lényeges szerep jut egyfelől az elbeszélte 'én' gyermeki kiindulópontjának, amely az ő szavainak és tudati folyamatainak a közvetítése során jut érvényre, másfelől az egyéb felnőtt szereplők kiindulópontjainak, amelyek jellemzően a tőlük egyenes vagy szabad függő módon idézett részekben irányítják a megértést. Ezzel összefüggésben a novella azon sajátossága is leírhatóvá válik, hogy a fiktív történetmondó által elmondottakból nemcsak az a történet bontakozik ki, amelyet meg kíván osztani másokkal, hanem emellett egy olyan történet is, amelyet viszont nem áll szándékában elbeszélni.
 - 3) Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényének vizsgálatával arra hívom fel a figyelmet, hogy a narratív fikció fiktív történetmondót szerepeltető sémájának és vele összefüggésben az auktoriális történetmondót szerepeltető sémájának az *Iskolában* megvalósuló sajátos rekonfigurációja az adott kontextusfüggő kiindulópontok érvényességét folyamatosan relativizáló értelmezés előtt nyit lehetőségeket az erre érzékeny olvasók számára. Az *Iskola* társas világának konstruálására fókuszáló vizsgálatom pedig arra mutat rá, hogy a fiktív elsődleges történetmondó, Bébé Medve-olvasata és önolvasata egymás által relativizált megfigyelői pozíciókat, illetőleg e kiindulópontokból hozzáférhetővé tett magatartásminta-konstrukciókat eredményez. Ebbe illeszkedik Gereben Énok története is, aki Bébé megkísértőjeként járul hozzá a regényben megkonstruálódó társas attitűdök és stratégiák közötti feszültségviszonyok növeléséhez, valamint a regény referenciális összetettségének fokozásához.
 - 4) A narratív diskurzusok műfajiságának pragmatikai megközelítését nyújtó vizsgálataim Bahtyin (1988) beszédműfaj-konceptiójából indulnak ki, és a műfajiság proaktív jellegére (lásd Simon 2017) helyezik a hangsúlyt. Ennek értelmében a műfajokat természetes diszkurzív kategóriákként, nyitott, prototípuselvű elvárási rendszerekként értelmezem. A műfajokat ugyanakkor olyan diszkurzív sémákként is jellemzem, amelyek létrejöttét konkrét diskurzusok feldolgozásai idézik elő, és amelyek aktiválását konkrét diskurzusok feldolgozásai követelik meg. Az is hangsúlyt kap, hogy a műfajok – mint a sémák általában – úgy jönnek létre, hogy az – akár megnyilatkozóként, akár befogadóként – megtapasztalt aktuális diskurzusok szerkezeti különbségeitől eltekintünk, és csak a közös pontokat hagyjuk meg, illetve azokat magasabb absztrakciós szinten fogalmazzuk újra. Ennek következtében a műfajok mint a sémák sokkal kevésbé részletesek, illetve részletezettek, mint azok a konkrét tapasztalatok, amelyek előidézték őket. Továbbá a műfajok együtt előforduló jellemzőket tartalmazó egészes struktúrák: ha egy részletüket felidézzük, aktiválódik az egész séma. A diszkurzív sémaként

- értett műfajok ennél fogva olyan generikus struktúrákként nyertek értelmezést, amelyek a régi tapasztalatok alapján az új információk feldolgozását segítik.
- 5) Az Esterházy Péter *Esti* című művének műfajiságára fókuszáló esettanulmányom azt mutatja be, hogy a műfaji elvárások aktiválásához kapcsolódó kérdések magában az Esterházy-szövegben még összetettebben kerülhetnek a figyelem előterébe, mint az általa sokrétűen megidézett Kosztolányi-műben, az *Esti Kornél*ban. Az esettanulmányban egyfelől a regény műfajával kapcsolatos elvárások aktiválásának relevanciája mellett hozok érveket, és ezzel összefüggésben arra is rámutatok, hogy a regény keretében aktiválódó számos egyéb műfaji séma is lényegi szerepet játszik a jelentésképzés dinamikus folyamatában. Másfelől arra is ráirányítom a figyelmet, hogy az *Esti*ben a mondat nem egyszerűen csak sajátosan kimunkált nyelvi konstrukcióként jelenik meg, hanem a regénybe ágyazott sajátos megnyilatkozástípusként, azaz műfajként is megképződik.
 - 6) A *Beégésem története* című internetes topikból vett nyelvi minta kvalitatív vizsgálata azt teszi egyértelművé, hogy a történet mentális világának megkonstruálása műfajspecifikus vonásokat mutat. Az itt vizsgált számítógépes narratívák elemzése megmutatta, hogy a szereplők tudati beállítódását érvényre juttató perspektivizációnak a feldolgozása konstitutív szerepet játszik a történetek megértésében, azon belül a történetek beégésként való értelmezésében. Az elemzés rámutatott, hogy (i) egy történet csak akkor értelmezhető beégésként, ha annak szereplői (a beégés elszenvedője és annak tanúi) ezt akként dolgozzák fel, és hogy (ii) a beégések megkonstruálása többféle – a szereplői perspektívák eltérő szerveződésén alapuló – narratív sémához igazodhat.
 - 7) A könnyűzenei dalszövegek mint lírai diskurzusok perspektivikusságának vizsgálata az aposztrofikus fikciót a lírai diskurzusok jellegadó tulajdonságaként mutatja fel. Az aposztrofikus fikció lényegi jellemzőiként az alábbiakat nevesíti. (i) Ahogy a prototipikus lírai diskurzusok általában, úgy a dalszövegek specifikusan is olyan a diskurzív sémával jellemezhetők, amelynek lényege, hogy a tényleges diskurzussal párhuzamosan megkonstruálódik egy fikcionális, közvetlen (szemtől szembeni) interakcióval jellemezhető aposztrofikus diskurzus is. Ennek az aposztrofikus diskurzusnak a résztvevői pedig a figyelmüket egy közvetlenül (perceptuálisan) megfigyelhető referenciális jelenetre irányítják. (ii) A lírai diskurzusba ágyazódó aposztrofikus figyelemirányítási aktusok a dalszövegekben is annak sajátos lehetőségét teremtik meg, hogy a nyelvi megismerés számára egyébként harmadik személyként hozzáférhető entitások második személyként konstruálódjanak meg az interszubjektív megismerés keretében. (iii) A lírai diskurzusként konstruálódó dalszöveg megnyilatkozója a fikcionális aposztrofé alkalmazásával – az interszubjektív figyelemirányítás keretében – nemcsak az érzelmek, hanem az egyéb mentális állapotok (vélelmek, vágyak, szándékok) kifejezésére, illetve befolyásolására is különleges lehetőséget biztosít.
 - 8) A dalszövegek kvalitatív vizsgálata rámutatott mutat rá, hogy – a világot ugyancsak élményszerűen megkonstruáló narratív diskurzusokhoz hasonlóan – a lírai diskurzusok kapcsán is lényegi kérdésként vethetők fel, hogy honnan és hogyan konstruálódik a lírai diskurzusban a referenciális jelenet szereplőinek (i) fizikai világa, annak tér- és időviszonyaival együtt; (ii) társas világa, annak szociokulturális viszonyaival együtt; valamint (iii) mentális világa, a szereplők mentális

állapotaival együtt. A vizsgálat ezzel összefüggésben azt is megmutatja, hogy a személyjelölő konstrukciók a referenciális jelenet szereplőinek nemcsak a társas létezőként, hanem a fizikai entitásként, illetve mentális ágensként történő objektíválásában is szerepet kapnak.

- 9) A személyjelölés vizsgálatával hangsúlyossá teszem, hogy a dalszövegek mint lírai diskurzusok befogadónak nemcsak annak a tényleges közös figyelmi jelenetek interszubjektív kontextusát kell létrehozniuk, amelynek a dalszöveg szerzőjével együtt maguk is résztvevőivé válnak, hanem ennek keretében az aposztrofikus aktusokkal létrejövő fikcionális közös figyelmi jelenetek interszubjektív kontextusait is meg kell alkotniuk. Ezzel összefüggő fontos belátásom egyfelől az, hogy a dalszövegek személyessége (perszonalizáltsága) a megnyilatkozó szociokulturális szituáltságának, szubjektivitásuk viszont a tudati beállítódásának mint kontextusfüggő kiindulópontoknak a működésével magyarázható. Másfelől az is fontos megállapításként jelenik meg, hogy a dalszöveg kontextusában minden aposztrofikus aktus perspektivizációként értelmezhető, hiszen azok megszólalói egytől egyig fiktív szubjektumok, akik nem azonosíthatók a lírai diskurzusok tényleges megszólalóinak szubjektumával.

III.5. A stílustulajdonítás pragmatikai megközelítése

Kutatásom a nézőpont vizsgálatának stilisztikai relevanciájára is felhívja a figyelmet, mind a hétköznapi, mind a szépirodalmi diskurzusok vonatkozásában. Rámutat arra, hogy a stílustulajdonítás szempontjából a kontextusfüggő kiindulópontok közül a megnyilatkozóknak a közös figyelmi jelenet társas világában elfoglalt szociokulturális pozíciója kap kitüntetett figyelmet. A kutatásban az ezzel kapcsolatos további eredményeim a következők.

- 1) A kutatásban a stílustulajdonítást deiktikus műveletként mutatom be, a stílus létrehozását és feldolgozását a szociokulturális attitűd jelölésével összefüggésbe hozva. A stílustulajdonítást a különböző szociokulturális tényezőket a megformálásban érvényre juttató, azokat a konstruálás integráns részévé tevő, deiktikus természetű folyamatként jellemzem. Olyan dinamikus folyamatként, amelyben a megnyilatkozó a másik számára hozzáférhetővé tenni kívánt tapasztalatok konstruálását viszonyba hozza azokkal a közösségi alapú, kulturális kötöttségű elvárásokkal, amelyek az adekvát nyelvi megformálással kapcsolatban mozgósíthatók a közös figyelmi jelenet résztvevői számára.
- 2) Tolcsvai Nagy (2005) kognitív stilisztikai modelljét alapul véve, azt némely ponton újraértelmezve, a megformálásban érvényesülő kontextusfüggő szociokulturális viszonyulás alábbi tényezőit különböztetem meg: (i) diskurzus, azaz a megnyilatkozóknak a diskurzus megalkotottságához való viszonyulása (pl. választékos – közömbös – laza); (ii) helyzet, azaz a megnyilatkozóknak a diskurzuspartneréhez való viszonyulása (pl. informális – közömbös – formális); (iii) érték, azaz a megnyilatkozóknak a diskurzus témájához való értékelvű viszonyulása (pl. értéktelítő – közömbös – értékmegvonó); (iv) idő, azaz a megnyilatkozóknak az alkalmazott nyelvi konstrukciók időbeliségéhez való viszonyulása (pl. régies –

- közömbös – újszerű); (v) nyelvváltozat, azaz a megnyilatkozónak az adott nyelvváltozat normáihoz való viszonyulása (pl. köznyelvi, szlenges, nyelvjárásias).
- 3) Kutatásomban lényegi elméleti belátásként jelenik meg továbbá az is, hogy a diskurzus résztvevőinek stílustulajdonítása stilisztikai sémák (stílusminták) aktiválásához és a stíluselemekként funkcionáló különböző nyelvi konstrukciók feldolgozásához kötődik. Mindez a következőket jelenti. Amennyiben egy adott nyelvi konstrukció alkalmazása – valamely szociokulturális tényező vagy tényezők szempontjából – a résztvevők számára megfelel a tipikus szituációhoz, cselekvéshez, témához, valamint tipikus diskurzushoz kapcsolódó tipikus megformálási módnak (stílusmintának), akkor stílusértéke közömbösnek (jelöletlennek) tekinthető. Amennyiben viszont az adott konstrukció aktivál egy – az adott tényező szempontjából – más tipikus szituációhoz, cselekvéshez, témához, diskurzushoz kapcsolódó tipikus megformálási módot (stílusmintát) is, akkor stílusértéke elmozdul a tartomány egyik végpontja felé, és jelöltté válik.
 - 4) Az elméleti belátásokkal harmonizáló empirikus vizsgálat mellett hoz érveket, hogy a diskurzusban a megnyilatkozó személy szociokulturális szituáltságának a feldolgozása – például annak a feldolgozása, hogy a megnyilatkozó diákként beszélget a tanárával (vagy tanárként a diákjával, illetve diákjaival) egy tudományos témáról egy egyetemi szeminárium keretein belül – kontextusfüggő kiindulópontként szolgál a stílustulajdonítás folyamatában. A két, egymásra épülő kérdőíves kutatás a stílustulajdonítás vizsgálatát azokból a népi kategóriákként felfogható intuitív, hétköznapi stílusminősítő megnevezésekből kiindulva kezdeményezi, amelyekkel a vizsgálat adatközlői metapragmatikai reflexió tárgyává tették az általuk befogadott diskurzusrészletek megformálását. A vizsgálat eredményei megmutatják, hogy a stílustulajdonításra reflektáló népi kategóriák nyálábokat alkotnak, amelyek elrendeződése jól leírható a szociokulturális tényezők absztraktabb, heurisztikus tudományos kategóriáival. Továbbá az egyes szociokulturális tényezők mentén jól megfigyelhetővé válnak azok a tendenciák is, amelyek a diskurzus stiláris karakterének, illetőleg az alkalmazott nyelvi konstrukciók stilisztikai jelöltségének a kialakítása során érvényesülnek. Emellett az eredmények azt is alátámasztják, hogy a stílus homogenitása, illetve heterogenitása szorosan kapcsolódik a szociokulturális viszonyulások (attitűdök) érvényesülésének mintázataihoz és az azokban alkalmazott nyelvi konstrukciók társas szalienciájához.
 - 5) A kutatásban a stílus homogenitásához és heterogenitásához kapcsolódó kérdéseket külön problémává is teszem, mégpedig három Szerb Antal-novella vizsgálatán keresztül. A három novellát az köti össze, hogy a középkori irodalmi hagyomány megidézése során lényegi szerep jut bennük a stílusimitációnak, ám azt más-más módokon juttatják érvényre. A kvalitatív elemzések arra mutatnak rá, hogy *A választott lovagban* a megformálás olyan szecessziós stílusimitációként helyeződik a figyelem előterébe, amely a stílus homogenizálásával történő virtuóz játékként jellemezhető; a *Szerelem a palackban* című novellában viszont a megformálás a stílus heterogenitásával, azon belül is a stílus polarizálásával történő játékként válik a jelentésképzés integráns részévé; a *Cynthiában* pedig a stílus szinkretizmusa nem a polarizálással, hanem a relativizálással történő játékként kerül a figyelmünk előterébe.

- 6) Az elemzések a stílusimitáció és az iróniaértés közötti kapcsolat feltérképezését is megcélozzák. A kognitív stilisztikai kiindulópontot érvényesítő áttekintés lényegi megállapítása szerint a szociokulturális szituáltságot mint kiindulópontot működtető stílus akkor válhat ironikussá, feldolgozása akkor válhat az ironikus olvasat integráns összetevőjévé, ha a résztvevők az adott diskurzus vagy diskurzusrészlet megformálását metapragmatikai reflexió tárgyává teszik. A nézőpont működésére fókuszáló kutatásban az irónia jelenségének – amely a *That will be fine*, az *Iskola a határon* és az *Esti* kvalitatív vizsgálata kapcsán is tematizálódott – olyan értelmezését hoztam játékba, amely szerint az irónia egy nyelvileg kifejtett konstrukció felülírása egy olyan (inkább implicit, mint explicitté tett) kiindulópontból, amely megkérdőjelezi, de legalább is relativizálja az adott konstrukcióhoz kapcsolódó tudati beállítódás mint kontextusfüggő kiindulópont értelmezés- és értékelésbeli megfelelőségét a résztvevők által feldolgozott kontextuális körülmények között. A három Szerb-novella vizsgálatához kapcsolódóan az is alapvető belátás, hogy az irónia korántsem egyszerű és egynemű jelenség. A megformálás ironikussá válásának jellege és összetettsége ugyanis egymástól sok tekintetben különböző mintázatokot rajzolhat ki.

IV. A doktori mű témaköréből készült saját publikációk jegyzéke

- Tátrai Szilárd 2012a. Viszonyulás és viszonyítás. Megjegyzések a stílus szociokulturális tényezőinek vizsgálatához. In: Tátrai, Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Budapest: ELTE. 51–71.
- Tátrai Szilárd 2012b. Az aposztrófé és a dalszövegek líraisága. In: Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *A stilisztikai-retorikai alakzatok szöveg- és stílusstruktúráját meghatározó szerepe*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kadó. 197–207.
- Tátrai Szilárd 2013. Az Iskola a határon perspektivikussága - kognitív poétikai megközelítés. In: Bednancs Gábor – Hansági Ágnes – Horváth Csaba – Palkó Gábor – Wernitzer Julianna (szerk.): *Próza az, amit kinyomtatnak: Tanulmányok Ottlik Gézáról*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum. 108–127.
- Tátrai Szilárd 2015a. Context-dependent vantage points in literary narratives: A functional cognitive approach. *Semiotica* 203: 9–37.
- Tátrai Szilárd 2015b. Apostrophic fiction and joint attention in lyrics. A social cognitive approach. *Studia Linguistica Hungarica* 30: 105–117.
- Tátrai Szilárd 2017. Esti Kornél és a beégés. Megjegyzések a műfajiság pragmatikai vonatkozásaihoz. *Magyar Nyelv* 113: 290–301.
- Tátrai Szilárd 2018a. Hárman egy ladikban. Kontextualizáció, perspektiválás és személyjelölés a dalszövegekben. *Magyar Nyelvőr* 142: 310–327.
- Tátrai Szilárd 2018b. "a mondat mulatja immár az időt". A műfaji sémák működése Esterházy Péter Esti című regényében. *Irodalomtörténet* 99 (1): 84–96.
- Tátrai Szilárd 2018c. Az aposztrófikus fikció és a közös figyelem működése a dalszövegekben – társas kognitív megközelítés. In: Domonkosi Ágnes – Simon Gábor

- (szerk.): *Nyelv, poétika, kogníció. Elmélet és módszer a poétikai kutatásban*. Eger: Líceum Kiadó. 65–78.
- Tátrai Szilárd 2019a. A kontextualizáció perspektivikussága és metapragmatikai reflektáltsága az elemi és az összetett mondatokban. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Budapest: ELTE Eötvös József Collegium. 13–28.
- Tátrai Szilárd 2019b. Kettő az egyben – That Will Be Fine. A kifejtettség és a kifejtetlenség összjátékának egy sajátos narratív mintázata. In: Fodor Péter – Kulcsár-Szabó Zoltán – L. Varga Péter – Palkó Gábor (szerk.): *Hallgatás: poétika, politika, performativitás*. Budakeszi: PRAE.HU. 170–185.
- Tátrai Szilárd 2019c. Gereben Énok tündöklése és bukása – a történet társas világának konstruálása az Iskola a határon-ban. *Iskolakultúra* 29: 49–64.
- Tátrai Szilárd 2020. On the perspectival nature and the metapragmatic reflectiveness of contextualization. *Studia Linguistica Hungarica* 32: 109–120.
- Tátrai Szilárd 2021. Nézőpont kérdése. A konstruálás pragmatikai vonatkozásairól. *Argumentum* 17: 532–550.
- Tátrai Szilárd 2022a. A kontextualizáció műveletei. Kontextualizáló konstrukciók a mondaton innen és túl. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A szövegértés kérdései*. Budapest: Gondolat Kiadó. 43–77.
- Tátrai Szilárd 2022b. A kontextusfüggő kiindulópontok deiktikussága. Újabb rátekintés a deixisre. In: Laczkó, Krisztina; Tátrai, Szilárd (szerk.): *Tanulmányok a deixisről*. Budapest: ELTE Eötvös József Collegium. 19–52.
- Tátrai Szilárd 2022c. Suspicious minds: A social cognitive approach to Géza Ottlik’s School at the Frontier. In: Gintli, Tibor – Kenyeres, János (eds.): *Contemporary and recent Hungarian fiction: Reception and cross-cultural interpretations*. Budapest: Eötvös Loránd University, Cser Publishing House, ELTE University Press. 43–66.
- Tátrai Szilárd 2022d. A gáncs nélküli lovagok stílusa. Az ironikus értelmezés lehetőségei Szerb Antal novelláiban. In: Bónus Tibor – Molnár Gábor Tamás (szerk.): *Prózára hangolva. A 20–21. századi elbeszélő próza a magyar és a világirodalomban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 139–158.
- Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd 2017. „Minél nagyobb az égés, annál jobb a sztori!”. Egy narratív műfaj sajátosságainak pragmatikai megközelítése. *Magyar Nyelvőr* 141: 50–61.
- Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd 2018. Joint attention, construal, and the referential interpretation of computer-mediated narratives. In: Grzegorz, Bubak – Nagy, László Kálmán – Tátrai, Szilárd (eds.): *Polsko-węgierskie Badania Hungarologiczne. Lengyel–magyar hungarológiai kutatások*. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego Krakow: 229–241.
- Tátrai Szilárd – Ballagó Júlia 2020a. A stílustulajdonítás szociokulturális szituáltsága. Funkcionális kognitív pragmatikai megközelítés. *Magyar Nyelvőr* 144: 1–43.
- Tátrai Szilárd – Ballagó Júlia 2020b. On socio-cultural situatedness in style attribution: A study of style in Hungarian. *New Horizons in English Studies* 5: 3–23.

Hivatkozások

- Bahtyin, Mihail 1988. A beszéd műfajai. In: Kanyó Zoltán – Síklaki István (szerk.): *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből*. 246–280. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Brisard, Frank 2021. Grounding. In: Xu Wen and John R. Taylor (eds.): *The Routledge handbook of cognitive linguistics*. New York, London: Routledge. 344–358.
- Croft, William 2009. Towards a social cognitive linguistics. In: Evans, Vyvyan–Pourcel, Stephanie (eds.): *New directions in cognitive linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 395–420.
- Heine, Bernd 1997. *Cognitive foundations of grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Imrényi András 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 664–759.
- Kemmer, Suzanne – Barlow, Michael 2000. Introduction: A usage-based conception of language. In: Barlow, Michael – Kemmer, Suzanne (eds.): *Usage-based models of language*. Stanford, California: CSLI Publications. vii–xxviii.
- Kugler Nóra 2019. Kontextualizálás elemi mondattal. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Budapest: ELTE Eötvös József Collegium. 47–67.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar*. Vol. 1. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2015. How to build an English clause. *Journal of Foreign Language Teaching and Applied Linguistics* 2(2): 1–45.
- Sanders, José – Spooren, Wilbert 1997. Perspective, subjectivity, and modality from a cognitive point of view. In: Liebert, Wolf-Andreas – Redeker, Gisela – Waugh, Linda (eds.): *Discourse and perspective in cognitive linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 85–112.
- Simon Gábor 2017. Áttekintés a műfajkutatás tendenciáiról és lehetőségeiről. Útban egy kognitív szemléletű műfajelmélet felé. *Magyar Nyelv* 113: 146–166.
- Sinha, Chris 2014. Niche construction and semiosis: Biocultural and social dynamics. In: Dor, Daniel – Knight, Chris – Lewis, Jerome (eds.): *The social origins of language. Studies in the evolutions of language*. Oxford: Oxford University Press. 31–46.
- Talmy, Leonard 1988. The relation of grammar to cognition. In: Rudzka-Ostyn, Brygida (ed.): *Topics in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 165–205.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005. *A cognitive theory of style. Metalinguistica* 17. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tomasello, Michael 2002 [1999]. *Gondolkodás és kultúra*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Verhagen, Arie 2007. Construal and perspectivization. In: Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press. 48–81.

- Verhagen, Arie 2019. Shifting tenses, viewpoints, and the nature of narrative communication. *Cognitive Linguistics* 30(2): 351–375.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding pragmatics*. London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.
- Verschueren, Jef 2000. Notes on the role of metapragmatic awareness in language use. *Pragmatics* 10 (4): 447–456.
- Verschueren, Jef – Brisard, Frank 2009. Adaptability. In: Verschueren, Jef – Östman, Jan-Ola (eds.): *Key notions for pragmatics*. Handbook of pragmatics highlights 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 28–47.

tatrai.szilard_54_23

tatrai.szilard_54_23